فصلنامه پژوهش های مدیریت در جهان اسلام
شماره مجوز: ۸۵۴۹۵ شماره استاندارد بین المللی: ۶۰۹۴-۲۶۷۶ شماره دهم (بهار ۱۴۰۱)

آموزش مدیریت بحران به دانش آموزان پایه پنجم و تاثیر آن بر محیط کلاس درس

(تاریخ ارسال ۱۴۰۰/۱۱/۲۵ تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۰۳/۲۰)

دکتر شهلا رضایی [۱]

نازنین برخورداری

شیما درشته

چکیده

آموزش و به تبع آن محیط‌های آموزشی بیشترین اثر و نقش را بر ذهنیت و تمدن سازی جوامع به عهده دارند. لازمه اصلاح پیکره آموزش و پرورش، ایجاد فضاهای مرتبط با فعالیت دانش آموزان است؛ فضاهایی که دارای شرایط مناسب و مطلوب برای رشد فیزیکی ذهنی، عاطفی و اجتماعی کودکان می‌باشد که تحقق این امر از طریق طراحی جزئیات فضاها با توجه به الگوهای رفتاری دانش آموزان امکان پذیر می‌باشد. تغییر و تحولات جهانی به سمت و سویی پیش می‌رود که افراد را نیازمند به دانش و مهارت‌های خاصی برای برخورد با چالش‌های فرا رو می‌کند و این مستلزم آن است که به یادگیری افراد توجه شود؛ چرا که اعتقاد بر این است که همه‌ی پیشرفت‌های امروز زاییده یادگیری بوده و کسب دانش و مهارت هم به یادگیری نیازمند است.

واژگان کلیدی: دانش آموزان، مدیریت بحران، کلاس درس، نظام آموزشی، حادثه، آموزش

---

۱ . نویسنده مسئول

مقدمه

بحران حادث شده برای یک مدرسه در زمان بروز حادثه زلزله یک بحران چند وجهی است که متأسفانه در چند سال اخیر در تمامی مانورهای برگزار شده تنها به موضوع پناه‌گیری و خروج کودکان از کلاس‌های درس آن هم به صورت بسیار محدود شده پرداخته شده است. پناه‌گیری و خروج کودکان در زمان حادثه با آن‌که بسیار مهم و حیاتی است اما از دید کل‌نگر این کار یکی از اجزای مهم عملکردهای لازم برای مهار بحران‌پیش رو هنگام بروز زلزله است.برای آن‌که بتوان بحران‌های پس از زلزله مدارس را تحلیل و مدیریت نمود لازم است مدیریت بحران را به صورت جامع‌تری برنامه‌ریزی کرد تا بالاترین بهره را داشته باشد.

ایمن‌سازی مدارس، همکاری اولیا دانش‌آموزان در تقلیل نقاط خطرساز مدارس، همکاری همسایگان مدارس در کمک به دانش‌آموزان، جمع‌آوری و مستندسازی اطلاعات تخصصی در زمینه دانش‌آموزان و تبادل این اطلاعات با مراکز انتظامی و امدادی، آموزش اولیاء دانش‌آموزان در زمینه آواربرداری و اسکان اضطراری، آموزش دانش‌آموزان برای زنده ماندن در زیرآوار و خروج از کلاس‌های تخریب شده و... می‌تواند از موضوعات مهم در تحلیل بحران در پیش روی مدیران بحران باشد. بررسی و اجرای این همه موضوع طرح شده و برنامه‌نویسی برای برگزاری یک مانور واقعی شاید بیش از ۳ ماه وقت بگیرد اما اگر بتوان این سرفصل‌ها را به صورت برنامه‌ریزی شده و دقیق مانند یک دستورالعمل در اختیار تمامی مدارس قرار داد، شاید بهترین روش منطقی برای به نتیجه رساندن این مهم باشد. جمعیت کاهش خطرات زلزله ایران به عنوان تنها تشکل غیر دولتی (NGO) متخصص در زمینه زلزله و مدیریت بحران آمادگی خود را برای همکاری در این زمینه اعلام داشته و با ارائه دستورالعمل‌های زیر برای برگزاری بهتر این مانور پیش‌قدم شده است. یکی از عواملی که در امر آموزش و تعلیم و تربیت همواره حائز اهمیت بوده و هست، محیطی است که در آن فرآیند یادگیری و آموزش انجام می‌شود. ویگوتسکی یکی از معروف ترین نظریه پردازان رشد شناختی معتقد است: کنش متقابل میان یادگیرنده و محیط اجتماعی او اهمیت بسزایی دارد. او بر این باور بود که رشد ذهنی کودکان، عموما به مردمی که در دنیای اطراف آنها زندگی می‌کنند، وابسته است و افراد بسیاری اندیشه ها، نگرش‌ها و ارزش‌های

خود را در تعامل و رابطه متقابل با دیگران ارتقا می‌دهند. در واقع میزان یادگیری و آموزش یافتن فرد به محیط اطراف او وابسته است. بنابراین، چنین به نظر می‌رسد که اگر مطالب درسی در یک محیط فرهنگی و اجتماعی آموزش داده شود، رشد ذهنی یادگیرندگان قطعی خواهد بود(بنی مسنی و پویا، ۱۳۹۸). عناصر و عوامل تشکیل دهنده در محیط‌های آموزشی (معلم، شیوه ارزشیابی، تجارب یادگیری، تکالیف و...) از طریق تأثیر بر ادراک دانش آموزان از محیط کلاس، مواد و موضوع‌های درسی بر نگرش آن‌ها پیرامون تحصیل و پیشرفت تحصیلی تأثیر می‌گذارند. منظوراز محیط در مباحث آموزشی، فضا، صدا، لحن و جوی است که بر یک محیط خاص حاکم است. محیط کلاس نقش حیاتی و نیرومندی در عملکرد تحصیلی، روانشناختی و رفتاری دانش آموزان به عهده دارد. محیط کلاس را به صورت بافت‌های اجتماعی، روانشناختی، و آموزشی که در آنها یادگیری رخ میدهد و بر نگرش‌ها و پیشرفت دانش آموز تأثیر می‌گذارد، تعریف کرده است. منظور از ادراک دانش آموزان از محیط کلاس، ادراک یا برداشتی است که دانش آموز از ویژگی‌های مختلف روانی- اجتماعی کلاس خود دارد. جو روانشناختی محیط یادگیری کلاس و ویژگی‌های بافتی و اجتماعی و حمایت معلم تأثیرات معناداری بر رفتارهای یادگیری دانش آموزان، جهت گیری هدف آن ها، باورهای مربوط به خود، اسناد علی، کاربرد راهبردها، انگیزش تحصیلی و اجتماعی، عملکرد هیجانی، درگیری یا تکالیف، ارزش‌های تحصیلی و پیشرفت تحصیلی آنان دارد(حاجی تبار فیروز جانی، محسن، ۱۳۹۸). یادگیری بخش مرکزی زندگی هر فرد است، حتی زمانی که به آن فکر نمی کند نیز اتفاق می‌افتد و ازآن جایی که رفتار نیز در خلا رخ نمیدهد، لذا راه‌های گوناگون رفتار، مرتبط با محیط کالبدی است. ازاین رو فضاهای آموزشی به یک فضای آموزشی مطلوب نیازمند است تا با ایجاد رضایت از فضای آموزشی در دانش آموزان، راندمان یادگیری و رضایت تحصیلی آن‌ها را افزایش دهند. از مهم ترین عوامل موثر بر رضایت دانش آموزان از محیط آموزشی عوامل محیطی و عوامل روانشناختی محیط آموزشی هستند. عوامل محیطی نظیر نور، رنگ، مبلمان، فضای سبز، فرم بنا و... بر رضایت کودکان از محیط تاثیر می‌گذارد و درنتیجه میزان یادگیری و سطح بازدهی دانش آموزان را افزایش می‌دهد و کودکان در محیطی که احساس کنند شکوفا

می‌شوند احساس مطلوبیت و راحتی می‌کنند(یوسفی فر، ۱۳۹۷).

بخش اول: کلیات

مدیریت بحران چهار مرحله دارد: کاهش خطرات، آمادگی، پاسخ و بازیافت / بازسازی. کاهش خطرات و آمادگی مراحلی هستند که قبل از وقوع حادثه انجام می‌پذیرند و پاسخ و بازیافت /بازسازی مراحل پس از وقوع حادثه هستند. کاهش خطر به منظور آن است که هیچ خسارتی به بار نیاید. آمادگی به معنی آن است که برای زمانی که مردم خسارت می‌بینند چیزهایی از قبل آماده کرده باشیم. پاسخ به معنی تخلیه افراد یا نجات آن‌ها در هنگام وقوع حادثه است. بازیافت / بازسازی به معنای ساخت مجدد و یا بهبود محیط زیست اجتماعی و طبیعی نسبت به قبل از حادثه است. در هر نظام آموزشی، پیشرفت تحصیلی به عنوان مهم ترین شاخص توفیق فعالیت‌های علمی و آموزشی محسوب می‌شود. بررسی عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان از اهمیت خاصی نزد پژوهشگران علوم تربیتی و روانشناسی برخوردار است(جباری و همکاران، ۱۳۹۴). مدرسه نهادی اجتماعی است و نمایانگر فرهنگ خاص جوامع مختلف است که به کودک جهان بینی، عادات و رسوم، مهارت‌ها و دانش معینی را منتقل میکند. وقتی برای اولین بار در فضای تازه‌ای قدم بر می‌دارید مجموعه عوامل موجود در آن محل، تاثیراتی خواهند داشت که یا علاقمند به مراجعه مجدد به آن محل می‌شوید و در جستجوی حرف‌های تازه برای زندگی به زوایای آن دقت می‌کنید.(لطف عطا، ۱۳۸۷).

بخش دوم: اهمیت موضوع

با برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای نمایندگان مدارس به آن‌ها آموزش می‌دهیم که چگونه یک نقشه از مدرسه و مکان‌های پر مخاطره و امن آن تهیه کنند تا در مواقع بحران از آن بهره ببرند. این نقشه به آن‌ها می‌گوید راه‌های خروج از مدرسه در مواقع اضطرار کجاست؟این افراد ملزم هستند تا این نقشه را برای هر طبقه مدرسه فراهم کنند. دانش آموز باید با خواندن این نقشه به راحتی بتواند مکان‌های امن مدرسه خود را شناسایی کند. مدرسه به عنوان مکانی که دانش آموزان زمان زیادی در آن حضور دارند باید محیطی ایمن

و به دور از تهدید باشد تا هم خانواده‌ها با آرامش خاطر فرزندان خود را به مدرسه بسپارند و هم دانش آموزان بدون نگرانی از بروز حوادث و آسیب‌های احتمالی به تحصیل بپردازند. یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه برنامه تحصیلی موفقیت‌آمیز، محیط یادگیری است. محیط یادگیری مثبت و اثربخش منجر به ایجاد یکپارچگی و پیشرفت تحصیلی بالا می‌شود. فقدان این محیط، رسیدن به این اهداف را سخت می‌نماید. برخی پژوهشگران بر این باورند که محیط یادگیری غنی، تدریس مدرسان را بهبود می‌بخشد و شرایط بهتری را برای یادگیری فراهم می‌آورد. تعامل یادگیرندگان، معلمان و محیط‌های یادگیری، آموزش را تشکیل می‌دهد. برخلاف دهه‌های پیشین، یادگیرنده در امر یادگیری نقش اصلی را ایفا می‌کند. دانش‌آموزانی که در شیوه یادگیری آزادی عمل دارند، مسئولیت بیشتری را در یادگیری احساس می‌کنند (یوسفی افراشته و همکاران، ۱۳۹۴). محیط یادگیری اثربخش می‌تواند به برقراری و تقویت شرایط مناسب یادگیری در آموزش عالی منجر شود. محیط یادگیری به بافت اجتماعی، روانی و آموزشی اشاره دارد که یادگیری در آن صورت می‌گیرد و پیشرفت و بازخورد دانش آموزان را تحت تاثیر قرار می‌دهد. بدیهی است که شرایط کار و محیط مدرسه بر رضایت و توانمندی افراد اثر مثبت دارد و هرچه محیط برانگیزاننده تر باشد، رضایت افراد افزایش می‌یابد(دهستانی و همکارانف ۱۳۹۵).

بخش سوم: پیشینه تحقیق

بند اول: پیشینه خارجی

وب (۱۹۷۶) در تحقیقی، تأثیر محیط فیزیکی مدرسه را در مقایسه با تسهیلات سنتی و جدید، بر روی رفتار و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار داد. وی تئوری لوین (۱۹۳۸) مبنی بر «محیط آموزشی جزء اساسی آموزش است» ونظریه پروهاسکی (۱۹۷۰) مبنی بر «مؤثربودن محیط بر رفتار و عملکرد دانش‌آموزان» را مورد تأیید قرار داده است. همچنین وات کینز (۱۹۹۳) در تحقیقی اثر محیط مطلوب و معمولی آموزش را بر ۳۲۳ دانش‌آموز دبیرستانی، در کلاسهای علوم مورد بررسی قرار داد. نتایج به دست آمده نشان داد که محیط مطلوب، عمق یادگیری را افزایش می‌بخشد. در ارتباط با چگونگی ویژگیهای

سطوح و ابعاد ظاهری کلاس، به طور کلی می‌توان گفت که دیوارهای کلاس باید خشک، بدون درز، صاف و حداقل تا ارتفاع ۱/۵ متر قابل شستشو بوده و بهتر است از سنگ باشد. دیوار کلاسها باید ساده باشد تا گرد و غبار روی آن جمع نشود. کف کلاسها باید قابل شستشو، مسطح و بدون درز بوده، لغزنده و مرطوب نباشد. این نکات در مورد سقف نیز باید رعایت شود. رنگ نیز باید مورد توجه قرارگیرد و در رنگ‌آمیزی کلاس باید از رنگ‌های آرامش بخش استفاده کرد. رنگهای آبی باز یا سبز روشن برای دیوارها و رنگ سفید برای سقف مطلوب است.

بند دوم: پیشینه داخلی

عنوان گزارشی از یافته‌های یک پژوهش گسترده، درصدد است رابطه متغیرهای فیزیکی کلاس درس را با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار دهد. یافته‌های مربوط به عوامل انسانی کلاس درمقاله جداگانه‌ای گزارش شده است. امروزه نظام آموزشی به عنوان یک ابزار مهم و اساسی در رشد و توسعه همه جانبه کشورها شناخته می‌شود، بنابراین، رشد، تحول، اصلاح و بهبود کمی و کیفی آن، از جمله مباحث بسیار مهم هر کشوری است دوره ابتدایی از جمله مهم ترین دوره‌های نظام آموزشی است زیرا زمینه شکل گیری شخصیت و رشد همه جانبه افراد در آن فراهم گردیده و مناسبترین فرصت برای تحصیل و یادگیری و رشد استعدادهای کودک است اگر کودکان در این سن، مهارتهای لازم را نیاموزند، فرصت جبران آن در مراحل بعدی رشد بسیار مشکل خواهد بود (بحرینی بروجنی، ۱۳۹۳).

آموزش و پرورش، زیر بنای توسعه اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی هر جامعه است. بررسی عوامل مؤثربر پیشرفت وترقی جوامع پیشرفته نشان می‌دهد که همه این کشورها، آموزش و پرورش توانمند و کارآمدی داشته اند. همچنین در هر نظام آموزشی، عوامل بسیاری با یکدیگر عمل می‌کنند تا یادگیری و پیشرفت تحصیلی برای دانش‌آموزان حاصل گردد. هرقسمت از این نظام باید به گونه‌ای آماده شود که دسترسی به بازده مطلوب و اهداف مورد نظر میسر شود، زیرا اگرجزئی از نظام ازکار باز ایستد، کارآیی اجزای دیگرنظام کاهش یافته و صدمه خواهد دید. با در نظر گرفتن و تجزیه و تحلیل درون دادهایی از قبیل

متغیرهای فیزیکی، می‌توان با آگاهی بیشتری اقدام به برنامه‌ریزی نمود. البته علاوه بر عوامل فیزیکی، متغیرهای زیاد دیگری نیز وجود دارند که فرآیند یادگیری و پیشرفت تحصیلی را تحت تأثیر قرار می‌دهند که با انجام پژوهش می‌توان میزان تأثیر آنها را تشخیص داد. وقتی که نظامهای آموزشی اطلاعات لازم را در چنین زمینه‌های اساسی در اختیار نداشته باشند، نمی توان عملکرد صحیح را در عرصه‌های مختلف آموزشی و پرورشی انتظار داشت. در تحقیقی، اثر نور کلاس را بر هورمونهای استرس، عملکرد کلاس، رشد بدن و سلامتی ۸۸ دانش‌آموز هشت تا نه ساله، به مدت یک سال مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد که هورمون‌های استرس درتابستان افزایش می‌یابد و کمبود نور طبیعی و مصنوعی، سبب تأخیر قابل توجهی در افزایش هورمون‌های استرس می‌شود. می‌توان گفت، یادگیری، نتیجه شناخت کلی نگر انسان از محیط و اطراف خود است و از لحاظ روان شناسی شناخت، تعاملی است خلاق و فعال که بدون وقفه بین فرد (یا همان عوامل درونی) و محیط او در جریان است.

بخش چهارم: مفاهیم

بند اول: محیط آموزشی

انسان همواره تحت تاثیر عوامل محیطی خود و عناصر تشکیل دهنده آن بوده است. این عوامل به طور پیوسته از لحاظ روانی و فیزیکی بر واکنش‌ها و رفتارهای وی تاثیر گذار هستند که می‌توان تاثیر عوامل محیطی بر یادگیری را از سه جنبه بنیادین بررسی نمود:

۱- اول اینکه تمام پروسه یادگیری در یک محیط فیزیکی با خصوصیات فیزیکی قابل درک و قابل سنجش صورت می‌گیرد. خواه نشستن در یک سالن کنفرانس مجهز، یا در زیر یک درخت و یا در جلوی صفحه کامپیوتر باشد، افراد با اطلاعات پیرامونی احاطه می‌شوند .موضوعات مشخص داخل محیط از قبیل صندلی، لباس و یک فنجان چای توجه افراد را به خود جلب می‌نماید و افراد به طور پیوسته عناصر اطراف خود مانند نور یک لامپ، بوی غذا و گرمای یک آتش را حس می‌کنند. بنابراین هر محیط یادگیری برای افراد مملو از اطلاعات محیطی می‌باشد.

۲- دوم اینکه افراد به صورت منفعل لمس نمی کند، نمی شنود و نمی بیند بلکه کاملا بصورت فعالانه این افعال را انجام می‌دهند. این افراد در هر محیط یادگیری منابع ادراکی محدودشان را از طریق انتخاب و گزینش فعالانه‌ی اطلاعات محیطی مدیریت می‌کنند و همچنین با استفاده از تجربیات و ساختار دانش موجود برای تفسیر این اطلاعات استفاده می‌نمایند، به نحوی که در گذشته تجربه نموده اند.(سعید پور و زنگنه، ۱۳۹۵).

۳- و در نهایت ویژگی‌های فیزیکی محیط‌های یادگیری می‌توانند از لحاظ احساسی با نتایج ادراکی- رفتاری مهم تحت تاثیر قرار گیرند .به عنوان مثال اغلب دانش آموزان، یادگیری در یک کلاس بسیار گرم را امری مشکل توصیف می‌کنند و بر عکس، محیطی که باعث واکنش‌های احساسی مثبت می‌شود نه تنها می‌تواند منجر به ارتقا سطح یادگیری شود بلکه می‌تواند محیط را به فضای دوست داشتنی برای یادگیری تبدیل کند. واضح است که بعضی محیط‌های یادگیری، به تمرکز و دقت فرد در یادگیری کمک می‌کنند و بدیهی است در محیط‌های یادگیری که شرایط مناسب وجود نداشته باشد، انتظاری جز پایین آمدن راندمان یادگیری نمی رود.

فضاهای آموزشی به دلیل محدودیت‌های خاص خود برای خشک و بی روح شدن مستعد است. اما باید تمام تلاش‌ها را به کار گرفت تا از وقوع این حادثه جلوگیری کرد. ریشه علاقه هر دانش آموز به آموختن، در مدرسه و قرار گرفتن در محیط آموزشی شکل می‌گیرد. در صورت ناهماهنگ بودن محیط با انتظارات فرد، حس دافعه و عدم علاقه به یادگیری در فراگیر شکل می‌گیرد(مردمی و دلشادف ۱۳۸۹).

بند دوم: محیط مدرسه

در واقع محیط مدرسه با مدیریت آموزش مدارس، که مدارس را به عنوان یک سازمان رسمی در نظر می‌گیرد مرتبط است. بنابراین این محیط، با گروه‌های اجتماعی در زمینه اهداف، نتایج نقش ها، ساختار سازمانی، نظام‌های پاداش، فعالیت‌های مشارکتی و ارتباط اولیا و مربیان شبیه می‌باشد. سالیانی است که فضای مدرسه به عنوان جنبه مهم و اساسی هر مدرسه مورد بررسی قرار گرفته است. علاوه برآن محیط بستری برای شکل گیری

بسیاری از ویژگی‌های رفتاری است و به عبارت دیگر، بسیاری از عواطف، عادات، سلایق و حتی طرز نگرش ها، نشست‌ها و برخاست‌ها به گونه‌ای شگرف از محیط تأثیر می‌پذیرد. دانش‌آموزان پس از محیط مسکونی خود بیشترین ساعات روز را در واحدهای آموزشی سپری می‌کنند و با توجه به نقش اساسی آموزش در فرآیند شکل دهی به فرهنگ جامعه، لازم است علاوه براهمیت دادن به فرآیند آموزش به ایجاد محیط مطلوب که شوق و انگیزه را نسبت به فرآیند یاددهی و یادگیری در دانش آموزان ایجاد کند توجه کافی و وافی داشت (طاهری، ۱۳۸۹).

بند سوم: عوامل فیزیکی محیط

عوامل فیزیکی مربوط به امکانات آموزشی و جاذب بودن کلاس دوازده شاخص است که درشش قسمت به شرح ذیل دسته‌بندی و تبیین شده است. پنج مورد اول مربوط به جاذب بودن کلاس و مورد ششم مربوط به امکانات آموزشی کلاس است:

- نور و عوامل مربوط به آن مانند میزان و شدت نور، نوع نور(طبیعی یا مصنوعی)؛
- ابعاد ظاهری کلاس شامل دیوار، درب و کف کلاس، سرانه مساحت و سرانه فضا؛
- حرارت و تهویه کلاس؛
- صدا و عوامل مربوط به آن؛
- سازماندهی و آرایش کلاس؛
- تجهیزات آموزشی شامل تخته سیاه و رسانه‌های آموزشی.(رضایی و بمانی، ۱۳۹۵).

بند چهارم: یادگیری

هیچ تردیدی نیست که تقریبا همه رفتارهای پیچیده انسانی از راه یادگیری حاصل می‌شود. اگر ما بخواهیم رفتار فرد را توجیه، پیش بینی یا کنترل کنیم، باید بدانیم که وی چگونه آن رفتار را یاد گرفته است. وقتی ما کاری را که از قبل نمی توانستیم انجام دهیم، اکنون قادر به انجام آن هستیم، می‌توانیم بگوییم انجام آن را یاد گرفته ایم. بنابراین، در یادگیری، بر توانایی حاصل شده از تجربه تاکید می‌شود. در عین حال، این توانایی ایجاد شده بر اثر تجربه باید ثبات و دوام مطلوبی نیز داشته باشد تا بتوان آن را یادگیری نامید.

بخش پنجم: عوامل مؤثر بر یادگیری و پیشرفت تحصیلی

کلاس‌های درس در یک دسته بندی کلی یا شاداب، جذاب و مخاطب گستر، یا کسل کننده، خمود و مخاطب گریز و یا معمولی و عادی است. کلاس درسی که در آن به مؤلفه‌های جذابیت عطف توجهی نشان داده نمی شود با گذشت زمان ممکن است کم کم سستی و کسل کنندگی در آن به چشم آید که گسست ارتباط بین استاد و فراگیر از روشن ترین پیامدهای ناگوار آن خواهد بود و نتایج آموزش را عقیم و بی اثر می‌سازد. جذابیت کلاس بر چند رکن و پایه استوار است:

الف- یاد دهنده

ب- متن و محتوای درس

ج- ویژگی‌های فیزیکی کلاس

حال به شرح هر یک از مؤلفه‌های جذابیت کلاس می‌پردازیم(سیف، ۱۳۸۹).

پیشرفت تحصیلی دانش آموزان یکی از سازه‌هایی است که از دیرباز مورد توجه بوده و تحقیقات بسیاری را به خود اختصاص داده است. متخصصین تعلیم و تربیت همواره کوشیده اند شرایطی را فراهم نمایند تا محصلین بیشترین کارایی تحصیلی را از خود نشان دهند. امروزه مهم ترین نقش مدارس این است که دانش آموزان را در پیشرفت تحصیلی یاری نماید. به طور کلی پیشرفت تحصیلی را توانایی آموخته شده یا اکتسابی حاصل از دروس ارائه شده یا به عبارت دیگر، توانایی آموخته شده توسط فرد در موضوعات آموزشگاهی می‌دانند که به وسیلهٔ آزمون‌های استاندارد شده، اندازه گیری می‌شود. شرفت تحصیلی گرایش همه جانبه به ارزیابی عملکرد خود با توجه به عالی ترین معیارها، تالش برای موفقیت در عملکرد و برخورداری از توانایی که با موفقیت در عملکرد همراه است(صفری زاده و علیدادی، ۱۳۹۹).

برای اینکه مفهوم پیشرفت تحصیلی روشن شود، ابتدا باید مفهوم افت تحصیلی که واژهای در مقابل آن به شمار می‌آید، روشن گردد. افت تحصیلی، افت عملکرد تحصیلی و درسی دانش آموزان و دانشجویان از سطحی رضایت بخش به سطحی نامطلوب است. روشن است که افت تحصیلی فقط در مردودی و یا تجدیدی خلاصه نمی شود و در هر دانش آموز یا

دانشجویی که یادگیری‌های او کمتر از توان و استعداد بالقوه و حد انتظار باشد صدق می‌کند؛ بنابراین حتی دانش آموزان تیزهوش نیز ممکن است دچار افت تحصیلی گردند (صفری زاده و علیدادی، ۱۳۹۹).

بخش ششم: دانش آموز و محیط آموزشی

توجه به فضای آموزشی به عنوان محیطی که سهم بسزایی در فرآیند رشد دانش آموز و مراحل مختلف زندگی او ایفا می‌کند بسیار حائز اهمیت است,همان گونه که روانشناسان در بررسی مسائل آموزشی همواره عوامل گوناگون چون خانواده، معلم، روش تدریس، کتب درسی، مدیریت آموزشی و .... را به عنوان عوامل موثر در فرآیند تحصیلی مورد تاکید قرار می‌دهند. محیط فیزیکی آموزشی دانش آموز نیز به عنوان عاملی زنده و پویا در کیفیت فعالیت‌های آموزشی و تربیتی دانش آموز موثر می‌دانند. عواملی چون رنگ، نور، متریال و نحوه چیدمان فضاها در کنار هم از جمله مواردی است که در طراحی محیط‌های یادگیری باید بدان‌ها توجه شود لازم به ذکر است اشخاص و اشیا هم به صورت نیروی بازدارنده و هم به صورت عامل تسهیل کننده در مرحله‌ی یادگیری عمل کنند, مدرسه و فضای آموزشی فقط دیوار، اتاق و اشیای بی روح نیستند بلکه فضا عرصه‌ای است که هر بخش آن برای دانش آموز پیامی دارد و هر کدام یک فرهنگ هستند و توجه به این فرهنگ اهداف تعلیم و تربیت را تشکیل می‌دهند.(مروج نیا و صفری نیا، ۱۳۹۹).

بخش هفتم: موقعیت و محیط یادگیری و خصوصیات ظاهری مطلوب کلاس درس

موقعیت یادگیری و محیط آن از عوامل بسیار مهم در یادگیری است. محیط یادگیری ممکن است ۱- عاطفی باشد ۲- مربوط به نیروی انسانی به ویژه معلم و عوامل اجرایی مدرسه باشد ۳- در رابطه با امکانات محیط آموزشی باشد. موقعیت آموزشی توام با محبت و احترام متقابل نسبت به محیط خشک و تهی از عواطف، تاثیر بیشتری در یادگیری خواهد داشت. برخورداری محیط آموزشی از همه امکانات دانش آموز را به کنجکاوی و تلاش برای یادگیری و حل مسائل ذهنی خود وا می‌دارد البته محیط و موقعیت یادگیری باید متناسب با آمادگی، استعداد، نیاز و گرایش دانش آموزان باشد. محیط آموزشی منحصر به فضا نیست

معلم در این محیط نقش اساسی دارد تعامل درست معلم و سایر عوامل با دانش آموز می‌تواند محیط را جذاب کند اما نکته حائز اهمیت این است که اگر عوامل اجرایی مدارس با نظریه‌های یادگیری آشنا نباشد و آموزش را تنها انتقال داده علمی به دانش آموز، گوش دادن به حرف معلم و حفظ کردن مطالب بدانند هرگز محیط مناسب و برانگیزاننده‌ای برای یادگیری فراهم نخواهد شد محیط آموزشی باید چنان سازماندهی شود که دانش آموز با انگیزه و تفکر و فرصت تصمیم گیری در خصوص چگونگی دستیابی به اهداف آموزشی را داشته باشد(وحیدی و همکاران، ۱۳۹۹).

بند اول: نور و متغیرهای مربوط به آن

به طور کلی در فرایند یادگیری، ۸۳ درصد یادگیری به وسیله حس بینایی صورت می‌گیرد بنابراین اگر عمل دیدن با اشکال رو به رو شود، افت در یادگیری ایجاد می‌گردد. هدف تأمین روشنایی در مدرسه، عبارت است از به وجود آوردن محیطی که در آن، عمل دیدن به بهترین وجه و با حداقل زحمت و کوشش انجام گیرد تا نیروی دانش آموزان، صرف جذب اطلاعات و فرایند یادگیری شود. نه اینکه این نیرو برای مبارزه با مشکلات دیدن که در محیط کم نور وجود دارد، صرف شود. البته باید یادآوری کنیم که هنگام انجام هر فعالیتی، میزان نور مورد نیاز متفاوت است. روشنایی کلاس از طریق نور طبیعی (پنجره ها، دریچه ها) و یا با نور مصنوعی (لامپ و انواع چراغ) تأمین می‌گردد که در هر صورت باید به میزان نور، جهت و کیفیت آن توجه گردد. تجربیات متعدد نشان داده است که مساحت پنجره‌های شیشه دار باید حداقل به اندازه یک پنجم سطح اتاق باشد تا حداقل روشنایی برای خواندن و نوشتن موجود باشد. از طرف دیگر، از هر اقدامی که موجب تساوی روشنایی برای همه شاگردان شود، نباید دریغ نمود. نور از نظر توزیع باید مطلوب باشد و به صورت یکنواخت پخش شود تا درخشندگی سطوح سبب ناراحتی چشم نگردد. روشنایی مناسب منجر به بالا بردن توان مدیریتی معلم، تمرکز بر کلاس، کاهش سروصدا و بالا رفتن راندمان آموزشی در مدارس می‌شود. در مکتب ابتدایی «ایندر آلتن فورست» در آلمان، طرح تنظیم روزانه نور اجرا می‌شود. معلمان این مکتب سعی می‌کنند صبح زود با تنظیم نور، دانش‌آموزان را بیدار و هوشیار کنند. که بنابر نتایج آن ها، با نور مایل به آبی بچه‌ها تمرکز

بیشتری دارند. تأثیر بصری این نور آن است که چشم باز می‌شود. مثلاً نوری مخصوص برای زمان بازگشت دانش‌آموزان از زنگ تفریح است که پس از زمان کوتاهی آنهار را آرام می‌کند. طبق نتیجه تحقیقات مرکز درمانی اپندورف ِدانشگاه هامبورگ، میزان بازیگوشی و بی توجهی دانش‌آموزان صنف دیانا، در مقایسه با دانش‌آموزانی که در صنف با نور معمولی درس می‌خوانند، ۷۵ درصد، و تعداد اشتباهات‌شان ۴۵ درصد کم‌تر است.بر اساس این بررسی، علاوه بر شدت نور، رنگ نور هم نقش مهمی دارد. اگر نور روشن و متمایل به آبی باشد، یادگیری و راندمان بیشتر می‌شود.

بند دوم: ابعاد و ظاهر کلاس

در ارتباط با ویژگی‌های سطوح و ابعاد ظاهری کلاس، به طور کلی می‌توان گفت که دیوارهای کلاس باید خشک، بدون درز، صاف و حداقل تا ارتفاع ۱.۵ متر قابل شستشو بوده و بهتر است از سنگ باشد. دیوار کلاس باید ساده باشد تا گرد و غبار روی آن جمع نشود. کف کلاس باید قابل شستشو، مسطح و بدون درز بوده، لغزنده و مرطوب نباشد. رنگ نیز باید مورد توجه قرار گیرد و در رنگ آمیزی کلاس باید از رنگ‌های آرامش بخش استفاده کرد. بنابراین، سطوح دیوار و سقف کلاس باید دارای رنگ‌های روشن و کف کلاس بهتر است به رنگ تیره باشد.

نویفرت (۱۹۹۴) در مورد شکل کلاس اظهار می‌دارد که مستطیل یا ذوزنقه، بهترین شکل برای کلاس درس است. اشکال مربع، مدور یا بیضی از لحاظ صوتی مناسب نیست. همچنین برای مدیریت کلاس توسط معلمان، هرچه تعداد دانش آموزان دریک کلاس کمتر باشد، توان مدیریتی و رسیدگی آن‌ها به دانش آموزان بیشتر است و بالعکس در یک کلاس پرتعداد به ویژه در محیطی کوچک، نه تنها توان مدیریتی معلمان بلکه توان یادگیری و تمرکز دانش آموزان نیز کاهش می‌یابد.

بند سوم: رنگ و تاثیر آن بر آموزش و محیط‌های آموزشی

رنگ به عنوان عنصر تفکیک ناپذیر معماری، تاثیر فراوان بر روح و رفتار کارکنان فضاها و ساختمان‌ها دارد و حالت روانی و عاطفی آنان را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد .انسان

پدیده‌های اطراف خویش را همراه با رنگ مشاهده می‌کند و نسبت به آن‌ها واکنش نشان می‌دهد. رنگ‌ها هر یک حاوی پیامی خاص به بینندگان هستند که این موضوع از قدیم الایام مورد بررسی و تحقیق روان شناسان بوده است. در مدارس، رنگ فضاها و تجهیزات آموزشی به دلیل شرایط سنی و روحی کودکان و نوجوانان از حساسیت بیشتری برخوردار است زیرا این امر در شادابی، آرامش روانی، تحرک و تلاش دانش آموزان تاثیرگذار بوده و فرآیند یادگیری را افزایش می‌دهد. همچنان که می‌تواند زمینه خمودگی، بی تحرکی، عصبانیت، اضطراب و افسردگی آنان را فراهم آورد. برای بهره وری مطلوب از رنگ باید شرایط سنی، جنسیت و کارکرد هر یک از فضاها مورد توجه قرار گیرد. پیشنهاد استفاده از یک رنگ خاص برای مدارس سراسر کشور امکان پذیر نیست زیرا شرایط اقلیمی گوناگون و تفاوت وضعیت آب و هوایی در استان‌ها و مناطق، ضرورت استفاده از رنگ‌های گوناگون را اجتناب ناپذیر می‌سازد. برای رنگ آمیزی دیوارهای داخلی کلاس‌ها اغلب از رنگ‌های آرام مانند کرم و بژ استفاده می‌شود. برای راهروها و راه پله‌ها می‌توان از رنگ‌های سرد و آرام مانند آبی و سبز کمرنگ استفاده کرد. این رنگ‌ها در کنترل هیجانات روحی تاثیر به سزایی دارند و علاوه بر آرامش محیط، از حوادث احتمالی دانش آموزان نیز می‌کاهند. در سالن ها، فضاهای ورزشی و اماکن صرف غذا باید از هماهنگی رنگ‌های گرم مانند (قرمز، نارنجی و زرد) استفاده شود. در سرویس‌های بهداشتی به لحاظ ویژگی‌های فضای آموزشی، استفاده از رنگ سفید مناسب تر است. وجود این رنگ و لطمه پذیری آن در اثر کم ترین آلودگی حداقل هشداری است که امرِ نظافت فضاهای آموزشی را به کنترل و نظافت، مستمر خواهد کرد. مدرسه بعنوان یک محیط آموزشی، محیطی برای شکوفایی استعداد دانش آموزان و خودشناسی است. محیط آموزشی باید به گونه‌ای باشد تا این استعدادها شکوفا شده و معنی تعلیم و تربیت واقعی مشخص شود.

بند چهارم: حرارت و تهویه کلاس

یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار بر یادگیری، تجهیزات مناسب برای تولید گرما و سرماست که کم توجهی به آن می‌تواند سبب افت در یادگیری و آسیب‌های جانی شود. بر اساس گزارش مؤسسه استاندارد ایران، حرارت ۱۸-۱۶ درجه سانتی گراد برای کلاس درس

مناسب بوده و وجود جریان هوا برای آن ضروری است. اگر هوای محیط بیش از اندازه گرم باشد، بر مکانیسم تنظیم حرارت بدن فشار وارد آمده و بازده فعالیت‌های فیزیکی و مغزی کاهش خواهد یافت.

نتیجه گیری

افرادی که به فراگیری علوم در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی موفق می‌شوند، تقریبا یک پنجم عمر خود را از مقطع ابتدایی تا پایان تحصیلات دانشگاهی در محیط‌های آموزشی سپری می‌کنند. از این رو طراحی مناسب این فضاها و رعایت استانداردها و شاخص‌های کیفی از عوامل مهم و تأثیرگذار در بالا بردن سطح کیفیت فضاهای آموزشی محسوب می‌شود. طراحی داخلی کلاس ها، رعایت تعداد دانش آموزان متناسب با اندازه کلاس ها، به کاربردن نظارت‌های صحیح و دیگر ویژگی‌های فیزیکی محیط، از عوامل مهم در جریان آموزش و از لوازم عمده برای تسهیل فعالیت‌های آموزشی یاد دهندگان است. که با به کار بردن سیاستی درست در راستای اصلاح فیزیک و کالبد محیط‌های آموزشی میتوان نتایج مطلوبی در پیشرفت دانش آموزان مشاهده کرد. همچنین متغیرهای فیزیکی، حتی اگر بر پیشرفت تحصیلی دانش آموز نیز هیچ تأثیری نداشته باشد، باید به خاطر حفظ سلامت، بهداشت و امنیت روانی آنان مورد توجه قرار گیرند.

منابع و مآخذ

۱) بنی مسنی، حمیدرضاو پویا، نرگس، ۱۳۹۸، تاثیر محیط یادگیری بر انگیزش و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دوره ابتدایی، دومین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی

۲) جباری فر، تقی. زارعی، حسن و جهانگرد شرقی، محبوبه(۱۳۹۴). نگاهی بر نقش خانواده در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، اولین همایش ملی علمی پژوهشی روانشناسی و علوم تربیتی و آسیب شناسی جامعه،

۳) حاجی فیروزجانی، محسن، (۱۳۹۸)، ارائه مدل ساختاری تأثیر ادراک دانش‌آموزان از محیط کلاس بر خودکارمدی تحصیلی و نگرش به علوم با میانجیگری ادراک از ارزیابی، دوره۷، شماره۳، صص۲۲۶-۲۰۹

۴) دهستانی اردکانی، محمد و اخوت، علی محمد، ۱۳۹۵، نقش محیط یادگیری در میزان یادگیری دانش آموزان، اولین همایش ملی تازه‌های تعلیم و تربیت در نظام آموزشی

۵) رضایی حبیب اله، بمانی نیکو. نقش محیط یادگیری در ارتقای آموزش و معرفی ابزارهای اندازه گیری محیط یادگیری. توسعه‌ی آموزش جندی شاپور

۶) سروران، مهرام، ۱۳۹۴، تاثیر معماری ارگانیک بر فضاهای آموزشی، کنگره بین المللی پایداری در معماری و شهرسازی دبی.

۷) صفری زاده، صغری و علیدادی، فرامرز(۱۳۹۹). بررسی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش

۸) طاهری, ژاله. (۱۳۸۹). عوامل موثر در الگوی مناسب باورهای انگیزشی دانش آموزان دبیرستانی در شهر تهران. مجله اصول بهداشت روانی.

۹) کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی

۱۰) لطف عطا آیناز. تاثیر عوامل محیطی بر یادگیری و رفتار در محیط‌های آموزشی (ابتدایی) در شهر. مدیریت شهری

۱۱) مردمی, کریم, محسنی, منصوره. (۱۳۹۴). توسعه محیط‌های یادگیری: ارتقاء یادگیری.

معماری و شهرسازی ایران.

۱۲) سعیدپور، مرضیه و زنگنه، حسین(۱۳۹۵). طراحی محیط‌های یادگیری زایشی حضوری و الکترونیکی، فناوری آموزش و یادگیری، سال دوم، شماره۸

۱۳) مردمیف کریم و دلشاد، مهسا(۱۳۸۹). محیط یادگیری انعطاف پذیر (جهان کودک تجربه پذیر، سیستم آموزشی تغییر پذیر)، معماری و شهرسازی ایران، دوره۱، شماره۱

۱۴) مروج نیا، زهرا و صفری نیا، مجید(۱۳۹۹). تاثیر میزان محیط یادگیری بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دیرآموز شهر تهران، تعالی مشاوره و روان درمانی دوره نهم، شماره ۳۳

۱۵) وحیدی, زهرا, پوشنه, کامبیز, خسروی, علی اکبر, ایزدی, مهشید. (۱۳۹۹). طراحی محیط یادگیری مبتنی بر نظریه یادگیری تحولی برای دانش آموزان دوره دوم متوسطه. فصلنامه روان شناسی تربیتی, ۱۶(۵۶), ۳۰۷-۳۳۷.

۱۶) یوسفی افراشته، مجید.مروتی، ذکراله و چراغی، اباذر(۱۳۹۴). شناسایی مولفه‌های محیط یادگیری اثربخش بر پایه ادراک دانشجویان رشته بهداشت، نشریه علمی پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی

۱۷) یوسفی فر، زینب(۱۳۹۷). بررسی تاثیر محیط بر یادگیری و تقویت مثبت آن، کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی